

УДК 398.=163.41=03.161.2

М.В. Гуць

ПЕРЛИНА СЕРБСЬКОГО ЕПОСУ
(народна пісня «Дівчина Косовка»
в українських перекладах)

Предметом аналізу в запропонованій нижче статті є оригінальний текст (сербською мовою) та українські переклади одного з найяскравіших зразків сербського народного епосу – народної пісні «Дівчина Косовка». Автор наукової розвідки ставив собі за мету проаналізувати оригінальний текст та українські переклади народної пісні з циклу «косівських пісень», дати читачеві уявлення про поетику й ритмомелодику фольклорного твору.

Ключові слова: народна поезія, український переклад, «косівський цикл», ліро-епічні пісні, ритмомелодика пісні.

The subject of analysis in this article is of one of the most famous Serbian folk songs «Devotchka Kosovka» original and its Ukrainian translations. The author of this article is talking about specific features of this folk song, for example, its poetic, rhythmic, melodic and other peculiarities.

Key words: national folk poetry, Ukrainian translation, «the cycle of Kosovo», lyric and epic songs.

В історії кожного народу є події, які навіки закарбовуються в його пам'яті. Доленосною й трагічною подією для сербів став 1389 рік, коли на Косовому полі – землі, що є історичною колискою сербською народу, на день святого Віда (15 червня) відбулася велика битва між захисниками рідного краю на чолі з князем Лазарем (мал.1), згодом канонізованим православною церквою (День його пам'яті відзначається 15 червня за старим стилем, а 28 – за новим) й у декілька разів переважаючою силою ворога – 300-тисячною армією Туреччини під командуванням султана Мурата. Сили були нерівні – серби програли битву, що

Мал. 1. Князь Лазар.
Різьба на дереві. XVII ст.

наклало відбиток на всю наступну історію цього народу.

«Косове, – підкреслював сербський фольклорист С. Матич, – кинуло тінь на цілі століття і поділило нашу історію на дві епохи: світлі дні до Косова, коли ми мали державу, і темні дні від Косова, коли ми стали невільниками чужинців [Народна књижевност 1966, с. 138]. Але відчайдушний героїзм, який виявили мужні захисники серця своєї Батьківщини – Косового поля, знайшов яскраве втілення в народній творчості, у зворушливих лірико-драматичних піснях так званого «косовського циклу». «...В слов'янській істо-

рії, – писав Іван Франко, 150-річчя від дня народження якого ми відзначаємо цього року, – годі знайти величнішого предмета до епосу, як битва на Косовім полі. Свобідний лицарський народ, незалежне царство, слава і сила, і початки розцвітаючої просвіти, – все гине – пропадає на довгі століття, все запропащується в одній кривавій рішучій битві! Тут народній фантазії отворилося широке поле до заявлення своєї сили в звеличуванні богатирів, як цар Лазар, Милош Обилич і другі, і тут вона дійсно показала всю красоту, свіжість і оригінальність своєї творчості» [Франко 1980, IX, с. 54–55].

Серед пісень «косівського циклу» особливо вражає глибиною почуття й трагізмом пісня «Дівчина Косовка». Не випадково ця пісня зачарувала багатьох українських діячів культури, перекладачів, зокрема – Михайла Старицького й Максима

Рильського. А Микола Лисенко разом з Олександром Русовим у 1873 році на Балканах записали її мелодію. Розробка цієї теми видається нам доцільною та актуальною.

Свої переклади сербських епічних пісень М. Старицький опублікував у Києві 1876 року в збірці під назвою «Сербські народні думи і пісні», яка стала визначною культурною подією в Україні, першою спробою «присвоєння нашій мові скарбів сербської поезії народної в цілім її об'ємі» [Франко 1980, IX, с. 51], як слушно висловився І. Франко. Пісня «Дівчина Косовка» вміщена в збірці на с. 167–172. Вона передруковувалася багато разів. Уривок цієї поетичної перлини цитувала Олена Пчілка, якій М. Старицький подарував збірку «Сербські народні думи і пісні», у своїх розлогіх спогадах про М. Старицького, надрукованих у часописі «Киевская старина» (1904, № 5, с. 400–449).

Одразу ж після Другої світової війни М. Рильський відвідав Югославію та привіз із собою зібрання сербського фольклору Вука Караджича, з якого він разом з іншими піснями переклав і пісню «Дівчина Косовка» (М. Старицький переклав цю пісню також зі збірки пісень Вука Караджича) і надрукував 1946 року в часописі «Вітчизна» (№ 7–8, с. 29–30) та в збірці «Сербські епічні пісні» [Сербські епічні пісні 1946, с. 58–62], яка теж була вагомим внеском в українську культуру, високим досягненням у мистецтві перекладів сербської пісні в Україні.

«Дівчина Косовка» в перекладі М. Рильського неодноразово передруковувалася. Вона увійшла до збірки «Сербська народна поезія» [Сербська народна поезія 1955, с. 133–134], яку впорядкували Максим Рильський та Леонід Первомайський, куди увійшли, окрім перекладів М. Рильського, переклади М. Старицького, І. Франка та Л. Первомайського. Це теж було культурним явищем в Україні. «Дівчина Косовка» в перекладі М. Рильського увійшла до антології

«Сербохорватські народні пісні» [Сербохорватські народні пісні 1970, с. 136–139], яку підготував до друку автор цих рядків і ввів до неї пісні в інтерпретаціях багатьох українських перекладачів.

Переклади М. Старицького та М. Рильського відзначаються точністю та художністю. Вони високо оцінені в нас та за кордоном. Про трагічну дівчину Косовку Рильський із захопленням згадує й у своїй оригінальній поезії, що має назву «Сербські народні пісні», де йдеться про переклади ним сербського епосу. Тут читаємо: «Поринув я у світ могутніх юнаків, Крилатих коней їх, мечів їх огнецвітних, Вино я з ними пив і на планинах жив Під сосон довгий шум, посеред скель блакитних. Неначе ліс живий, хиталися списи, Під сонцем маяли сліпучі корогови, І дух підносився від гордої краси, Від плачу дівчини – скорботної Косовки» [Рильський 1962, IX, с. 52].

Трагічна дівчина Косовка згадується в багатьох піснях про Косове поле. Це узагальнений образ дівчини, яку посиротила війна (таких тоді було багато, що втратили на Косовому полі нареченого, брата, батька чи друзів).

Пісня «Дівчина Косовка» популярна серед сербського народу. Цікаво нагадати, що 6 червня 1964 року, коли відзначали 100-річчя з дня смерті Вука Караджича, у його рідному селі Тршичі її натхненно виконав мешканець цього села гусяр Володимир Цвіянович, який у вступній частині шанобливим словом згадав великого сина сербського народу – Вука Караджича.

Варіантів пісень про дівчину Косовку є чимало. Їх досить детально розглянув сербський академік Душан Неделькович у ґрунтовній розвідці «Фолклористика и народна књижевност у перспективи Вукове културне револуције и даљи развитак класичне “Косовке девојке”», вміщеній в ювілейному виданні “Вуков сборник” [Вуков сборник 1966,

с. 129–162]. У класичній герцеговинській пісні «Дівчина Косовка», що вміщена у збірці Вука Караджича, яку майстерно переклали М. Старицький та М. Рильський, і яку розглядав згаданий сербський вчений – дівчина Косовка з відрами в руках, наповнених – одне вином, а друге водою, «з хлібом за плечима» бродить серед трупів після великого бою по Косовому полю:

Де надіба юнака живого,
Умива холодною водою,
Напува його вином червоним,
Нагодує потім хлібом білим

[Сербські народні думи і пісні 1876, с. 167].

Серед убитих і поранених вона шукала трьох своїх друзів, найвизначніших героїв Косовської битви – Милоша Обилича, Івана Косанчича та Милана Топлицю. Кожен із них перед боєм подарував героїні щось «на не забудь»: перший «плащ крапчастий, другий «щирозлотий перстінь», а третій – «платок парчовий» – символ майбутнього вінчання, на випадок щасливого повернення його додому. Блукаючи по бойовищі, дівчина наткнулася на юнака, що спливав кров'ю та стогнав від ран:

Знайшла його ще живим дівчина:
Руку праву йому чисто втято,
А ногу ж то – по коліно ліву;
Перебито йому ребра круглі,
що аж видко із-під ребер легке.
Піднімає лицаря дівчина,
Витяга з кривавої калюжі,
Умива холодною водою,
Напува його вином червоним
І до вуст йому дає хліб білий

[Сербські народні думи і пісні 1876, с. 168] (мал. 2).

Мал.2. Дівчина Косовка. Художник Урош
Предич. Полотно, олія. XX ст.

Читач може досить яскраво уявити собі цього покаліченого юнака, що в передсмертні хвилини розповідає дівчині про великі, трагічні для сербів бої. Далі поранений герой повідомляє Косовці про героїчну смерть її друзів:

Сестро любя, дівчино Косовко!
Глянь-но, серце, бачиш списів гору?
Де найгуще і найвище списів,
Там лилася тепла кров юнацька;
По стремена доброму коневі,
По стремена й по вузду сягала,
А юнаку – по шовковий пояс:
І твої там полягли всі троє.
Не кривав же рукавів даремно,
А вертайся до свого двору

[Сербські народні думи і пісні 1876, с. 171–172].

Від побаченого й почутого в дівчини серце обливається кров'ю, її огортає велика туга. Косовка

Залилася гіркими сльозами,
В білий дім свій пташкою майнула,
Як зозуля сива затужила:
«Горе, горе! Сирота я бідна!
Коли сосну я торкну зелену,
То усохне і зелена сосна!»

(Переклад М. Рильського)

[Сербська народна поезія 1955, с. 136].

Душан Неделькович аналізував й інші варіанти пісень про

дівчину Косовку та наводив тексти, в яких закінчення інше, ніж у Вуковій. Такою піснею є та, яку колись записала в Герцоговині Бенана Буторович, а після неї на магнітофонну стрічку від гусяра Петра Башича – Душан Неделькович. Пісня має всього 22 рядки. Тут дівчина Косовка – це сестра дев'ятьох братів Юговичів і дочка Юг-Богдана, що героїчно загинули. Пісня закінчується трагічно – від надмірного душевного болю за втраченими дорогими людьми дівчина падає на землю й віддає Богу душу. Кінець пісні, який посилює трагізм сербського народу внаслідок його поразки на Косовому полі, подібний до фіналу однієї з найтрагічніших сербських балад – «Смерть матері Юговичів», яку теж переклали М. Старицький та М. Рильський. Її можна порівняти з найпоетичнішими українськими думами та історичними піснями. Від втрати улюблених синів та чоловіка, що, обороняючи рідний край, загинули на Косовому полі, у нещасної з горя розірвалося серце.

Образ матері в пісні переростає в символічний образ усієї страдницької Сербії. І навіть більше: мати Юговичів – це всі матері, які віками збирали своїх мертвих дітей на полі бою, так само, як дівчина Косовка – це всі дівчата, яких насильницька смерть розлучила з нареченими (мал.2).

Нижче подаємо переклад одного з варіантів пісні «Дівчина Косовка», який зберігається в Етнографічній збірці Архіву Сербської академії наук і мис-

Мал.3. Храм Покрови Пресвятої Богородиці в селищі Бабин міст (уринок). Знаходиться в центрі давнього сербського цвинтаря. Збудований у ХХ ст. з використанням залишків первісної церкви, яку, за народними переказами, спорудила цариця Милиця, дружина князя Лазаря як пантеон для поховання останків героїв Косовської битви. Біля цієї церкви, побудованої на місці згаданої старої, поховані сербські воїни Першої світової війни.

тецтва під № 134. Його надрукував у згаданій книжці «Вуков сборник» і стисло проаналізував Душан Неделькович. Записав цю пісню професор Милош Івкович, ще коли був студентом, від гусяра зі Стрмостена Миладина Живковича. Шкода лише, як зазначав Душан Неделькович, що записувач народних пісень і переказів, якого передусім цікавив лінгвістичний аспект пісні, наголоси в словах, зафіксував текст не під час його співу, а в процесі диктування. А це, як відомо з практики, негативно відбивається на відтворенні оригіналу. Тому в окремих місцях згаданого запису порушено ритмомелодику й метрику пісні. Та ми вдячні сербському вченому, який зберіг для нащадків один із варіантів пісні про трагічну долю дівчини Косовки, пісні, що є окрасою не лише сербської, але й світової народної поезії.

Перекладаючи цю та інші епічні та ліро-епічні пісні сербського народу, ми намагалися, наскільки це можливо, зберегти не лише зміст, але й поетику та метричну структуру оригіналу. Як відомо, сербські епічні пісні, складені десятирцем (десять складів у рядку), обов'язково мають цезуру після четвертого складу (4+6). Це важливо, бо під час співу у тому місці, де цезура, гусяр робить паузу, так би мовити, перепочиває. На це чомусь перекладачі сербських пісень різними мовами світу не завжди звертають увагу. З українських поетів-перекладачів тільки Іван Франко, перекладаючи пісенний епос сербського народу, суворо дотримувався цієї метричної будови оригіналу.

ДІВЧИНА КОСОВКА

По Косову туман постелився,
Із туману Павло появився,
А на ньому ран сімнадцять зяє,
В муках герой бореться зі смертю,
Кінь крутиться, кровію стікає.

Звідтіль бреде дівчина Косовка.
В одній руці – студена водиця,
В другій руці – то вино червоне,
Білий хліб у неї під пахвою,
Юнаків, що в крові, повертає.
Коли мертвий лежить в чистім полі,
То червоним вином повмиває,
Як живий ще, тільки в лютих ранах,
Студеною водою напоїть,
Як трапиться юнак ще здоровий,
Хлібом білим його нагодує.
Обізвався Павло до Косовки:
«Боже милий, дівчино Косовко!
Що за горе скоїлось у тебе?
Що шукаєш серед мертвих в полі?
Кого з роду вбито в чеснім бою?
А чи брата, чи його синочка?» –
«Горе в мене, незнаний юначе!» –
«Я незнаний юнак, ти сказала?
Я Орлович Павло, слуга перший
В преславного та Лазаря-князя». –
«Як питаєш, незнаний юначе,
Вповім тобі все по правді чистій:
Було вчора десь коло полудня,
Я стояла край битого шляху,
Край дороги на Косове поле,
Шляхом їде юнак славний, красень,
В бій веде він один загін війська.
На красені жупан, злотом шитий,
Шаблю довгу по землі волочить,
На голові оздоблена шапка,
На ній грає позлочене пір'я,
А на пір'ї камінь самоцвітний,
На камені золоті перстені.
«Помагай біг, дівчино Косовко!» –
«Помагай біг, незнаний юначе!» –

«Я незнаний юнак, ти сказала? –
Я ж князь Милош Обилич, не чула?!
Коли Бог і щастя допоможуть,
Що повернусь з Косового поля,
Віддам тебе я за побратима,
Побратима – Топлицю Милана,
Буду в тебе я весільним батьком».
За ним їде другий юнак-красень,
Веде в бій він два загони війська.
На красені жупан, злотом тканий,
Шаблю довгу по землі волочить,
На голові оздоблена шапка,
На ній грає позлочене пір'я,
А на пір'ї камінь самоцвітний,
На камені золоті перстені.
«Помагай біг, дівчино Косовко!» –
«Помагай біг, незнаний юначе!» –
«Я незнаний юнак, ти сказала?
Я ж Косанчич Іван, ти не чула?
Як Бог мені і щастя допоможуть,
Що повернусь з Косового поля,
Віддам тебе я за побратима,
Побратима – Топлицю Милана,
Боярином на весіллі буду».
За ним їде третій юнак-красень,
Веде в бій він три загони війська.
Білолиций, з чорними очима,
Русу косу назад розчесав він,
Чорні вуса вгору закрутив він.
А на ньому жупан – злотом шитий,
Шаблю довгу по землі волочить,
На голові – оздоблена шапка
Оксамитом та блискучим шовком,
В оксамиті повно різних квітів,
Гіацинтів й васильків найбільше.
«Помагай біг, дівчино Косовко!» –

«Помагай біг, незнаний юначе!» –
«Я незнаний юнак, ти сказала?
Я ж Топлиця Милан, ти не чула?
Як Бог мені і щастя допоможуть,
Що повернусь з Косового поля,
Візьму тебе за дружину вірну,
Будеш в дворі моему гуляти!» –
«Я шукаю цих лицарів славних,
Хоч одного з трьох мені б побачить!»
«Ой Боже ж мій, дівчино Косовко,
Не тут вони згинули у бою,
Не на краю Косового поля,
А згинули всі три серед поля,
Де кров лилась коням по коліна,
Юнакам же по щити сягала.
Вони князя захищали в битві.
Загинуло Юговичів дев'ять,
І загинув Юг-Богдан, їх батько.
Нижче нього – та Милош Обилич,
Побіч нього – та Іван Косанчич,
А в головах – та Милан Топлиця».
Заридала, зойкнула Косовка,
В білі груди вдарилась руками,
Залилася гіркими сльозами
І помчала Косовим нещасним.
Так забігла на широке поле.
Знайшла дев'ять Юговичів славних,
Всіх дев'ятьох вином умивала.
Юг-Богдана віднайшла старого,
І старого вином умивала.
Й Косанчича знайшла серед поля,
І його теж вином умивала.
Як же знайшла Топлицю Милана,
Вином уже його не вмивала,
Шовком білим тіло повивала,
Всяких квітів на милого клала,

Гіацинтів й васильків найбільше.
Обняла за шию неживого,
Обняла і в горі голосила:
«Ой Милане, ти моє кохання!»
Блискавично кинулась до піхов,
Вихопила гострий ніж із неї,
В груди собі його увігнула
І пробила наскрізь біле тіло,
Мертва впала край милого свого.
Поки жила, стиха говорила:
«Спи, Милане, спім разом обоє,
Хоч жить разом будем на тім світі!»

Переклад з сербської М.Гуця

Косовка девојка

Записали Микола Лисенко та Олександр Русов

Andante con moto $j=76$

The musical score is written in a single system with four staves. The first staff is a vocal line in a 2/4 time signature, starting with a forte (f) dynamic. It features a melodic line with a trill (tr) and a fermata over the second measure. The lyrics 'Еј - ра - ни - ла Ко - сов - ка де - вој - ка,' are written below the staff. The second staff begins with a mezzo-forte (mf) dynamic and contains the lyrics 'У - ра - ни - ла ра - но у не - де - љу,'. The third staff continues with 'У не - де - љо при - је јар - ка сун - ца,'. The fourth staff concludes with 'У не - де - љо при - је јар - ка сун - ца.' and includes a piano (p) dynamic marking and a fermata over the final measure.

Еј - ра - ни - ла Ко - сов - ка де - вој - ка,
У - ра - ни - ла ра - но у не - де - љу,
У не - де - љо при - је јар - ка сун - ца,
У не - де - љо при - је јар - ка сун - ца.

Еј! У - ра - ни - ла Ко - сов - ка де -
вој - ка, У - ра - ни - ла ра - но у не -
де - лу, За - чу - ка - ла ру - ке до ла - ка - та,
У њим но - сы два кон - ди - ра злат - - на.

ЛІТЕРАТУРА

- Вуков сборник. – Београд, 1966.
Народна књижевност. – Београд, 1966.
Сербські епічні пісні. – К., 1965.
Сербська народна поезія. – К., 1955.
Сербські народні думи і пісні. Пер. М. Старицький. – К., 1876.
Сербохорватські народні пісні. – К., 1970.
Рильський М. Сербські народні пісні /Рильський М. : Твори в десяти томах. – Т. 9. – К., 1962. – С. 52.
Франко І. Зібр. творів / *Франко І.*: У 50 т. –К., 1980.

Предметом исследования в предложенной ниже статье выступает оригинальный текст (на сербском языке) и украинские переводы одного из лучших образцов сербского народного эпоса – народной песни «Девушка Косовка». Автор научной статьи поставил перед собою задачу – проанализировать оригинальный текст и украинские переводы народной песни из цикла «косовские песни», предложить читателю сведения о поэтике и ритмомелодике этого фольклорного произведения.

Ключевые слова: народная поэзия, украинский перевод, «косовский цикл», лиро-эпические песни, ритмомелодика песни.